

**ȘCOALA
DOCTORALĂ**

**MINISTERUL EDUCAȚIEI NAȚIONALE
UNIVERSITATEA „1 DECEMBRIE 1918” DIN ALBA IULIA
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ**

TEZĂ DE DOCTORAT

**Ecleziologia lui Karl Rahner
–O evaluare ortodoxă din perspectiva
teologiei Părintelui Dumitru Stăniloae –**

REZUMAT

**Coordonator Științific:
Pr. Prof. Dr. Gheorghe Remete**

**Doctorand:
Pr. Jean Nedelea**

**Alba Iulia
2015**

CUPRINS

CUPRINS	/3
CRONOLOGIE	/7
INTRODUCERE	
1. Tema, motivația, metoda și scopul lucrării	/13
2. Stadiul cercetării	/19
3. Karl Rahner în teologia românească	/29

PARTEA ÎNTÂI **OPERA VIEȚII ȘI VIAȚA OPEREI LUI KARL RAHNER**

Capitolul I: KARL RAHNER (1904-1984): VIAȚA ȘI OPERA

1. Copilăria și adolescența	/32
2. Formarea în cadrul Ordinului iezuit (1922–1934)	/34
3. Studii de filozofie cu Heidegger (1934–1936)	/37
4. Doctor în teologie și conferențiar la Innsbruck (1936–1939)	/38
5. Perioada „exilului” vienez și activitatea în primii ani de după război(1939–1949)	/41
6. Din nou la Innsbruck. Conflictul cu Roma. O bogată activitate pastorală, publicistică și editorială (1948–1964)	/42
7. Expert la Conciliul II Vatican (1962–1965)	/47
8. Profesor la München (1964–1967) și Münster (1967–1971)	/49
9. Înainte de tăcere. Însemne ale cinstirii și mărturii ale recunoașterii	/52

Capitolul II: STILISTICA TEOLOGICĂ

1. Omul și stilul său	/55
2. Limba	/61
3. Metoda antropologico-transcendentală	/69

Capitolul III: MOȘTENIREA ȘI TESTAMENTUL

1. Sursele gândirii:	
a. Spiritualitatea iezuită	/85

b. Părinții Bisericii și teologia spirituală	/91
c. Toma de Aquino și teologia neoscolastică	/93
d. Heidegger și filozofia modernă	/96
2. Temele majore:	
a. „Filozofia și filozofarea în teologie”	/102
b. Triadologia	/109
c. Antropologia	/114
d. Hristologia transcendențială	/120
e. Pnevmatologia și <i>visio beatifica</i>	/131
Evaluarea teologiei lui Karl Rahner: măreții și slăbiciuni	/136

PARTEA A DOUA ECLEZIOLOGIA ESENȚIALĂ

Capitolul I: „GEOGRAFIA” OPEREI ECLEZIOLOGICE CA PROLEGOMENA

1. Prezentare generală	/142
2. Prezentare specială	/143
a. Înainte de Conciliul II Vatican	/144
b. În timpul Conciliului II Vatican	/151
c. După Conciliul II Vatican	/153

Capitolul II: SFÂNTA TREIME ÎN VIAȚA BISERICII

1. Dumnezeu prezent în Biserică	/156
2. Biserica, prezență a Adevărului lui Dumnezeu în Fiul	/158
3. Biserica, prezență a Iubirii lui Dumnezeu în Duhul Sfânt	/162
4. Biserica, prezență istorică mereu actuală	/164
5. Biserica, „moment eshatologic în trupul acestei lumi”	/166

Capitolul III: CREȘTINISMUL CA BISERICĂ

1. Caracterul eclezial al creștinismului	/170
2. Întemeierea Bisericii în și prin Iisus Hristos	/175
3. Biserica – diversitate în unitate: imagini și analogii nou-testamentare	/182
4. Revelația – prezența și actualizarea ei în Biserică	/187

Capitolul IV: BISERICA, SACRAMENT FUNDAMENTAL AL MÂNTUIRII, ȘI ÎMPLINIREA EI ÎN SACRAMENTELE PARTICULARE

1. Iisus Hristos, Sacramentul original, și Biserica, Sacrament fundamental	/202
2. Instituirea Sacramentelor	/209
3. Semn, simbol, sacrament	/212
4. <i>Opus operatum</i> și <i>opus operantis</i>	/216
5. Manifestarea și împlinirea Bisericii în Sacramentele particulare:	/219
a. Euharistia, Sacramentul central al Bisericii	/222
b. Sacramentele inițierii: Botezul și Mirungerea	/224
c. Sacramentele „stării de viață”: Preoția și Nunta	/225
d. Sacramentele pocăinței: Spovedania și Ungerea bolnavilor	/230

Capitolul V: TEME ECLEZIOLOGICE CONTROVERSATE

1. Care este Biserica adevărată?	/233
2. Biserica universală și Biserica locală	/239
3. „Instituția pneumatică” a Bisericii și magisteriul bisericesc	/244
4. Dilema monarhic-papal versus sinodal-episcopal	/253
5. „Noile” dogme	/263
6. Slujirea poporului Dumnezeu în Biserică	/271

PARTEA A TREIA ECLEZIOLOGIA EXISTENȚIALĂ

Capitolul I: CHIPUL BISERICII ÎN SECOLUL XX

1. <i>Sitz im Leben</i> : Biserica și Pluralismul	/275
2. Sarcina și șansa schimbării „forme” Bisericii	/282

Capitolul II: BISERICA ÎN DIALOG

1. Creștinismul și religiile necreștine	/290
2. „Creștinii anonimi” sau Despre mântuirea necreștinilor	/307
3. Ecumenismul	/315
4. Bisericile Răsăritene	/330

PARTEA A PATRA
EVALUAREA ECLEZIOLOGIEI LUI KARL RAHNER

Capitolul I: PERSONALITATEA PĂRINTELUI STĂNILOAE ȘI SCRIERILE SALE DESPRE CATOLICISM ȘI BISERICĂ

1. Despre iubirea care se înmulțește când se risipește /334
2. Opera Părintelui Stăniloae despre Catholicism /340
3. Scurte considerații despre opera ecleziologică a Părintelui Stăniloae /343

Capitolul II: EVALUAREA ECLEZIOLOGIEI LUI KARL RAHNER DIN PERSPECTIVA TEOLOGIEI PR. DUMITRU STĂNILOAE

1. Teologia Unului, Teologia Sfintei Treimi și chipul Bisericii: /349
 - a. Preeminența Ființei asupra Persoanelor /356
 - b. Filioque /359
 - c. Identificarea procesiunilor intra-divine cu trimerile Persoanelor în lume /365
 - d. Identificarea Treimii iconomice cu Treimea imanentă /368
 - e. Lipsa distincției clare între Ființa lui Dumnezeu și energiile Sale divine necreate /372
2. Despre mântuirea „extra Ecclesiam” /375
3. Divergențe și convergențe între Karl Rahner și Pr. Stăniloae /379

CONCLUZII /404

ABREVIERI /409

BIBLIOGRAFIE /411

ADDENDA /445

DICȚIONAR de termeni rahnerieni /462

Ecleziologia lui Karl Rahner

O evaluare ortodoxă din perspectiva teologiei Părintelui Dumitru Stăniloae

R E Z U M A T

Cuvinte cheie: ecleziologie, Karl Rahner, Biserică, Biserica Romano-Catolică, catolic, teologie, dialog, transcendent, transcendental, autocomunicare, autotranscendere, antropologie, triadologie, hristologie, har, „situația de Diaspora”, „creștini anonimi”, eveniment, instituție, papa, primat, infailibilitate, episcopat, Biserica locală, Biserica universală, conciliu, Părintele Dumitru Stăniloae, ortodox, comuniune, iubire.

1. TEMA

Două evenimente majore au făcut ca secolul XX să fie considerat „secolul Bisericii”: desfășurarea Conciliului II Vatican (eveniment cu un ecou semnificativ și în celelalte două mari confesiuni creștine) și apariția Mișcării ecumenice. Tema centrală a dialogului intercreștin a fost și rămâne Biserica. Biserica Ortodoxă și Biserica Romano-Catolică nu doar se întâlnesc ca Biserici în dialogul bilateral (din 1980), ci și dialoghează despre Biserică în dorința de a redeveni Biserica nedespărțită. Această dorință a animat și pe marii teologi ai celor două Biserici.

Karl Rahner și Părintele Stăniloae au fost adesea comparați și numiți cei mai mari teologi ai secolului XX. Amândoi au fost oameni ai dialogului sincer și fecund și teologi fideli Bisericii lor. Lucrarea aceasta își propune nu numai o expunere a ecleziologiei lui Karl Rahner în ceea ce are ea foarte relevant pentru dialogul cu Ortodoxia, ci, în partea ei finală, și o evaluare a acestei ecleziologii din perspectiva teologiei Părintelui Stăniloae.

Încă din timpul studiilor de teologie am fost preocupat de teologia catolică. Mi-am încheiat studiile universitare cu o teză de licență în care am evaluat „Doctrina trinitară în Noul Catehism Catolic”. În timpul formării mele academice în teologie, pasionat de teologia Părintelui Stăniloae, am citit, nu fără oarecare surprindere, că teologia sa critică față de catolicism devenea apreciativă și uneori chiar elogioasă la adresa unui teolog catolic: Karl Rahner.

În timpul studiilor la Institutului Bisericilor Orientale din Regensburg am citit „Portretul” pe care Cardinalului Karl Lehmann l-a făcut lui Karl Rahner, lectură în urma căreia mi-am propus să cercetez mai atent teologia celebrului teolog catolic. Într-un dialog purtat apoi cu Pr. Prof. Vasile Răducă, de la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Justinian Ptriarhul” din București, s-a conturat tema pe care o prezint în lucrarea de față.

2. STRUCTURA

Introducerea lucrării expune numeroasele și variatele studii despre eclesiologia lui Karl Rahner, publicate între 1966-2010, pentru a releva astfel atât stadiul cercetării eclesiologiei, cât și interesul deosebit suscitată de această temă în mediile teologice. Receptarea gândirii lui Rahner în teologia românească încheie partea introductivă a acestui studiu.

Partea întâi („Opera vieții și viața operei lui Karl Rahner”) expune pe larg viața și opera celebrului teolog, stilul său teologic unic – cu relevarea complexității limbii și a metodei antropologico-transcendentale –, izvoarele gândirii și moștenirea lăsată teologiei și culturii contemporane. Fără înțelegerea stilului lui Karl Rahner, accesul la gândirea sa complexă și complicată este aproape blocat. Așa cum remarca L. Roberts, stilul și metoda lui Rahner oferă cheia ce deschide accesul la teologia sa și doar împreună sunt o veritabilă „Sesam, deschide-te”. Limba celebrului teolog – impregnată de termeni filozofici kantiani și heideggerieni, mai ales, fraza „teutonică”, bogată în subordonate, cugetarea densă, „în spirală”, deschisă concomitent pe mai multe planuri – solicită și ea un timp de familiarizare și de inițiere. Stilul și limbajul lui Rahner s-au concretizat apoi în metoda sa antropologico-transcendentală. Iar metoda este inseparabil unită cu conținutul teologiei sale (K. Lehman). Așadar, personalitatea complexă a lui Karl Rahner se descoperă deopotrivă în viața, în opera și în stilul său, motiv pentru care am ales o astfel de prezentare.

Următorul capitol investighează izvoarele gândirii lui Karl Rahner: Spiritualitatea iezuită, Părinții Bisericii și teologia spirituală, Toma de Aquino și teologia neoscolastică, Heidegger și filozofia modernă. Spiritualitatea, teologia și filozofia se întrepătrund în creuzetul gândirii teologului german într-un mod afin lui Augustin și Toma de Aquino, motiv pentru care a fost numit și el „clasic al teologiei catolice”.

În capitolul următor al acestei prime părți a lucrării sunt prezentate temele teologice majore ale gândirii lui Rahner (filozofia, triadologia, hristologia, antropologia,

pneumatologia și *visio beatifica*), teme care se prelungesc, într-o bună măsură, în ecleziologie și care-i conturează fundalul.

Cu **partea a doua** a studiului („Ecleziologia esențială”) începe prezentarea ecleziologiei sistematice, dogmatice a lui Karl Rahner. Prezentarea este precedată, însă, de o „localizare” și o descriere a conținutului operei ecleziologice rahneriene. „Geografia operei” a fost gândită ca o „prolegomena”, ca o inițiere în universul bogat al ecleziologiei celebrului teolog.

Cum Biserica își are temeiul ultim în Treimea iconică, care este una cu Treimea imanentă în concepția teologului iezuit, următorul capitol al acestei secțiuni prezintă modul în care viața Sfintei Treimi se prelungește în viața Bisericii, cu sublinierea conformității între procesiunile intratrinitare și lucrarea Sfintei Treimi în Biserică. Karl Rahner are meritul deosebit de a fi identificat irelevanța Treimii transcendente pentru viața Bisericii – datorită izolării ei deiste de lume în perioada scolastică – și de a fi realizat revenirea la o Treime iconică, Care întemeiază și „umple” cu prezența și lucrarea ei Biserica. Prin Revelație „Dumnezeu în dumnezeirea Sa” este prezent în Biserică pentru mântuirea omului. Biserica devine astfel spațiul întâlnirii mântuitoare a Sfintei Treimi cu omul. Această „turnanta triadologică” rahneriană s-a realizat prin identificarea Treimii iconomice cu Treimea imanentă, a Treimii în Sine cu Treimea pentru noi.

În Biserică, Treimea ni se împărtășește atât în Fiul și în Duhul Sfânt, cât și în harul divin necreat. Tatăl ni se dăruiește în Fiul ca Adevăr absolut și eshatologic și în Duhul ca Iubire. Împărtășirii de Sine a lui Dumnezeu (*Selbstmitteilung Gottes*), omul este chemat să îi răspundă cu propria-i autodăruire (*Selbsgegebenheit*) pentru a deveni, prin aceasta, părtăș vieții Sfintei Treimi.

Conform ordinii procesiunilor divine, care-i sunt temei ontologic, Biserica este deopotrivă prezența Adevărului lui Dumnezeu în Fiul și prezența Iubirii Sale în Duhul. Această prezență a lui Dumnezeu în Adevăr și Iubire întemeiază Biserica, dar o și aduce la împlinirea de sine (*Selbsvollzug der Kirche*). În lucrarea de împlinire a Bisericii, Adevărul și Iubirea lucrează împreună, deși într-un mod specific, căci la Dumnezeu nu există opoziție între adevăr și milă.

În următoarele două subcapitole, Biserica este prezentată atât în dimensiunea ei istorică, cât și în dimensiunea ei eshatologică.

Biserica nu doar trăiește în istorie, ci este ea însăși istorie. Și, cum are o istorie, Biserica trăiește și o identitate ființială permanentă și o devenire împlitoare în constituția

ei umană. Autoîmplinirea Bisericii se realizează în direcția propriei ei ființe, urmărește conformarea devenirii Bisericii cu însăși ființa ei, adică împlinirea umanului în Dumnezeu.

Pentru că Dumnezeu S-a descoperit plenar în Fiul și pentru că Fiul este Cuvântul definitiv și irevocabil adresat de Dumnezeu lumii, creștinismul este „moment eshatologic în trupul acestei lumi”, religia plinară, care nu mai poate fi depășită. Fiind o realitate aflată în faza eshatologică a istoriei, Biserica rămâne mereu „taina primordială”, „tradițională”, care nu mai îngăduie nici o revoluție, de vreme ce Hristos a înviat și a biruit moartea. Dar deși trăiește eshatologic în istorie, Biserica nu trăiește în eshaton. De fapt, în eshaton funcția de mijlocitoare și de semn a Bisericii va înceta, cu toate că vor continua să existe umanitatea lui Hristos, unitatea iubirii și harul creat.

Creștinismul înțeles ca Biserică face obiectul capitolului următor. Natura umană însăși anticipează și așteaptă Biserica și, de aceea, omul este ființă eclezială. Creștinismul este și el eclezial întrucât presupune o istorie a comuniunii de credință a oamenilor cu Iisus Hristos. Totuși, Rahner considera că învățătura de credință despre Biserică, în structurarea ei socială, militantă, nu ocupă un loc central în „ierarhia adevărilor” de credință. Printr-o astfel de avertizare, el dorea să evite o superconfesionalizare a sentimentului eclezial și o ideologizare a apartenenței la Biserică.

În firea umană a lui Iisus Hristos, recapitulată în Sine prin Întrupare, se așează temelia Bisericii. Dintre cuvintele și faptele prin care Domnul a întemeiat Biserica, teologul german va menționa chemarea și adunarea Apostolilor în jurul Său (ca o reprezentare simbolică a Israelului eshatologic), cuvintele adresate lui Simon (prin care Iisus și-a exprimat explicit dorința de a întemeia Biserica), Răstignirea și, mai ales, Învierea.

Adevărul că Biserica este întemeiată de Iisus este întărit apoi de imaginile și analogiile nou-testamentare prin care Biserica se descrie pe sine în epoca apostolică.

Evenimentul mântuirii a fost predat de Mântuitorul și Sfinții Apostoli Bisericii și s-a concretizat în Tradiție și în Scriptură. Tradiția nu este o sumă de enunțuri ale credinței, de documente, ci este comunicarea Fiului lui Dumnezeu întrupat în evenimentul mereu înnoit al celebrării liturgice și, în special, euharistice. Astfel, Tradiția își descoperă „natura” sa hristic-euharistică, și „menirea” sa de transmițătoare a evenimentului morții și învierii lui Hristos „umanității tuturor oamenilor”. Acest eveniment, care a constituit inima credinței creștine, s-a sedimentat în Scriptură. Credința vie a Bisericii primare s-a consemnat în Scriptură, de aceea Scriptura este Cartea Bisericii, „*Taditio divina* în stare pură”.

Atât în Vechiul, cât și în Noul Testament a existat o evoluție a doctrinei și chiar o dezvoltare dogmatică. Dogmele, născute și interpretate în Biserică, sunt și ele ecleziale. În esența lor, dogmele transmit cuvintele și faptele mântuitoare ale Domnului Hristos. Deși în „fond” progresul dogmatic nu mai este cu puțință după descoperirea absolută a lui Dumnezeu în Iisus Hristos, în „formă”, ca adâncire în experiența Misterului suprem, progresul dogmatic este vital și mântuitor la nivel personal.

Relația sacramentală dintre Iisus Hristos, Sacramentul originar (*Ursakrament*), Biserică, Sacramentul fundamental (*Grundsakrament*) și Sacramentele particulare (*Einzelsakramenten*) a fost dezvoltată în capitolului IV al acestei părți. Din Sacramentul originar, Hristos, Biserica își ia sfințenia pe care o transmite apoi credincioșilor prin cele 7 Sacramente particulare, Sacramente prin care Biserica se împlinește pe sine, lucrând mântuirea și sfințirea oamenilor.

În capitolul de final al acestei secțiuni sunt investigate „teme eclezilogice controversate”, precum: adevărata Biserică, relația dintre papă și episcopat, dintre Biserica universală și locală, „noile dogme” și rolul laicilor în Biserică.

Partea a treia a acestui studiu („Ecleziologia existențială”) exemplifică în două capitole („Chipul Bisericii în secolul XX” și „Biserica în dialog”) interesul deosebit arătat de Karl Rahner față de teologia pastorală ca știință a călăuzirii sufletelor spre mântuire, ca „știință normativă a zidirii Bisericii spre viitor” și a împinirii de sine a Bisericii. Sădită în trupul acestei lumi, Biserica trăiește într-o istorie imediată și într-o lume pe care nu și-o alege, fiindu-i dată. Iar Bisericii de azi îi este dată o lume marcată de pluralismul cunoașterii, al științelor, al teologiilor și al credințelor. O lume cu tendințe tot mai evidente de secularizare și descreștinare, dar o lume a dialogului, a mondializării și a globalizării. În fața acestei lumi în declin – în care creștinătatea trăiește în „situație de Diaspora” – definită prin împuținarea numărului creștinilor și prin pierderea influenței lor asupra vieții seculare –, celebrul teolog german își pune insistent problema mântuirii oamenilor (fie creștini, fie necreștini) și a eficienței lucrării Bisericii pentru realizarea acestui deziderat. Lumea de azi și situația Bisericii în această lume au fost prezentate realist de Rahner, deși unii au văzut în descrierea teologului catolic accente deprimante. Biserica are nevoie de schimbări strategice, de „acomodări” și „aranjări”, care merg până la „schimbarea formei Bisericii”, pentru a deveni în fapt ceea ce este prin ființa Sa și pentru a putea să-și continue, astfel, eficient, lucrarea sa mântuitoare.

Când Rahner constata că Biserica nu-și mai îndeplinește plener lucrarea de păstorire și mântuire a sufletelor devenea foarte critic. De fapt, teologul german a fost

mereu de partea omului și mereu preocupat de mântuirea lui. El apăra, în acest fel, concret și critic dacă era nevoie, crezul său de tinerete după care „nu omul este pentru Biserică, ci Biserica este pentru om”.

„Situației de Diaspora” a creștinătății și a Bisericii nu trebuie să i se răspundă prin defetism, prin retragerea din viața seculară, cu o mentalitate de ghetto, ci prin aprofundarea vieții duhovicești și prin apostolat mistic.

Chipul lui Dumnezeu în om, voința universală de mântuire a lui Dumnezeu, înfrățirea tuturor oamenilor în umanitatea asumată de Hristos, Moartea universal răscumpărătoare a Domnului și revărsarea harului mântuirii peste „tot omul ce vine în lume” sunt tot atâtea premize ale dialogului. Da-ul mântuirii a fost rostit de Dumnezeu definitiv și pentru toți. Pornind de la astfel de constatări, Rahner va concluziona că istoria mântuirii este coextensivă nu doar istoriei Revelației biblice, ci istorie lumii, în general, și, respectiv, că și credincioșii altor religii se pot mântui. În teoria „creștinilor anonimi” va fi expusă pe larg problematica mântuirii necreștinilor și chiar a necredincioșilor.

Dialogul intercreștin, cu prezentarea viziunii ecumenice și a Bisericilor Răsăritului, încheie această secțiune.

Partea a patra a acestui studiu expune „Evaluarea ecleziologiei lui Karl Rahner” din perspectiva teologiei Părintelui Dumitru Stăniloae. Primul capitol al secțiunii este dedicat personalității Părintelui Stăniloae și scrierilor sale despre Catolicism și Biserică. Cel de al doilea capitol evaluează, concret și punctual, ecleziologia lui Karl Rahner în temeiul ei fundamental, cel triadologic, viziunea sa despre mântuire și se încheie cu expunerea divergențelor și convergențelor dintre cei doi celebri teologi, pe următoarele teme: hristologia, triadologia, antropologia, pnevmatologia și ecleziologia. Cercul deschis în prima parte a lucrării cu prezentarea acestor teme teologice se încheie în finalul ei cu evaluarea lor.

În evaluarea triadologiei lui Rahner, ca temei al ecleziologiei sale, sunt expuse acele elemente care evidențiază un „dezechilibru” în triadologia lui Karl Rahner, dezechilibru care se reflectă apoi în ecleziologia sa. Evaluarea, deși s-a făcut în special din perspectiva teologiei Părintelui Stăniloae, a ținut seama, de fiecare dată, și de obiecțiile aduse teologiei lui Karl Rahner de teologi apuseni (U. v. Balthasar, J. Moltmann, W. Kasper, L. Ladaria et.).

3. SCOPUL

Scopul principal al lucrării este acela de a expune ecleziologia lui Karl Rahner și de a o evalua, în special în temeiul ei triadologic, din perspectiva teologiei Părintelui Stăniloae. În plan secund, însă, studiul și-a propus o prezentare documentată a vieții, a operei și a gândirii celebrului teolog german și o evaluare a mărețiilor și slăbiciunilor teologiei lui. În cuprinsul lucrării se regăsesc teme care au fost sau sunt dezbătute încă în dialogul dintre cele două confesiuni creștine și care pot fi relevante pentru dialogul bilateral.

Pentru atingerea scopului propus, am folosit atât izvoarele directe, cât și bogata literatură secundară de cercetare.

4. SINTEZA

Karl Rahner rămâne, fără îndoială, unul dintre cei mai prolifici și mai novatori teologi catolici ai secolului XX. Teologia sa a făcut trecerea de la o teologie anchilozată și osificată, închisă și refractară față de lume – cum era teologia neoscolastică la vremea formării sale – la o teologie vie, deschisă față de filozofie și cultură, în general, și față de problemele concrete ale omului contemporan, în special.

Meritul deosebit al teologului iezuit, devenit pentru mulți un adevărat clasic al teologiei catolice (a fost asemănat cu Augustin și Toma de Aquino!), este acela de a nu mai fi predat aproape nici o temă de teologie exact așa cum i se predase și de a fi oferit astfel „un nou început” „zăvorâtei” teologii catolice. O paralelă între ceea ce Karl Rahner a primit și ceea ce a predat mai departe, între teologia moștenită de el și teologia pe care a lăsat-o moștenire, poate reliefa sugestiv **elementele înnoitoare ale teologie sale**:

- I s-au pus în față răspunsuri aflate în catehisme și manuale. / **A pus în prim plan omul întrebător.**
- A fost învățat să se ferească de filozofie. / **A spus că are „un respect păgân față de ea”.**
- I s-a spus că răspunsurile teologice sunt finale și vin de sus. / **A spus că „fiecare răspuns este tot mereu începutul unei noi întrebări” și că răspunsul există dacă, mai întâi, există ființa întrebătoare.**
- A fost învățat că Dumnezeu poate fi înțeles rațional. / **A învățat că Dumnezeu e „Misterul prin excelență”.**

- I s-a predat prioritatea Ființei divine față de Persoanele Sfintei Treimi. / **A vorbit despre monarhia Tatălui.**
- I s-a prezentat o Treime „închisă într-o adâncă izolare”. / **A scris că „Treimea iconică este Treimea imanentă și reciproca”, pentru a prezenta o Treime iconomico-imanentă ce lucrează „taina mântuirii”.**
- A moștenit o viziune religioasă cosmocentrică. / **A lăsat moștenire o viziune antro-po-hristocentrică.**
- Învățase că păcatul a adus Întruparea. / **A învățat că Întruparea a fost rânduită dinainte de căderea în păcat și că toate au fost zidite în vederea Întrupării.**
- A fost învățat că Dumnezeu ne dăruiește harul creat spre beatificare. / **A învățat că Dumnezeu se împărtășește pe Sine Însuși omului spre fericita vedere.**
- I s-a vorbit despre o întâietate temporală a teologiei față de iconomie. / **A vorbit despre o întâietate soteriologică a iconomiei față de teologie.**
- A moștenit o teologie care accentua importanța Răstignirii și a Crucii / **A lăsat moștenire o teologie care a accentuat Întruparea și Învierea;**
- I s-a predat teoria juridică a răscumpărării a lui Anselm de Canterbury / **A accentuat aspectul ontologic al mântuirii;**
- I s-a predat o teologie hristomonistă și pnevmatomonistă / **A învățat împreună lucrare a Fiului și a Duhului în opera de mântuire;**
- I s-a spus că harul este creat, supraadăugat naturii / **A fost convins că harul este necreat și „constitutiv” naturii;**
- I s-a spus că spiritul și materia sunt despărțite / **A vorbit, în schimb, toată viața despre „Duhul în lume” și despre unitatea în Duh a trupului, a sufletului și a întregii creații;**
- A fost avertizat că harul e doar în Biserica Romano-Catolică și că doar catolicii se vor mântui / **A vestit că harul e prezent în orice religie „chiar dacă înăbușit” și că pot să se mântuiască și necreștinii dacă „urmează glasului revendicator al conștiinței”;**
- I s-a predat o atitudine negativă și defensivă a Bisericii față de lume. / **A fost însă promotorul și susținătorul unei atitudini binevoitoare, deschise și pozitive față de lume.**

- Teologia neoscolastică l-a învățat că revelația este coextensivă cu istoria mântuirii. / **A învățat că revelația este coextensivă cu istoria lumii.**
- I s-a spus că Înălțarea cu trupul la cer a Fecioarei Maria e dogmă. / **A spus că era mai bine dacă Papa Pius al IX-lea nu proclama această dogmă și își exprima în taină evlavie mariană.**
- Ca monah iezuit, a depus votul ascultării și al fidelității față de papă. / **A exercitat însă, ca nimeni altul, funcția critică a teologiei în Biserica Romană.**
- I s-a spus că trebuie să asculte întru totul de Biserică / **A spus că Biserica trebuie să lase persoanei umane dreptul de a decide liber, pe deo parte, și responsabilitatea pentru deciziile luate în sfera vieții private, pe de altă parte, căci conformismul gregar nu definește adevărata credință.**
- I s-a predat în scolasticate catolice o Dogmatică corectă, dar lipsită de viață. / **A declarat deschis într-un scolasticat iezuit că a venit acolo „pentru a arunca pietre în ape stătute și pentru a provoca valuri în acest lac prea liniștit”.**
- A trăit într-o Biserică dominată de un „centralism roman exorbitant” (Cardinalul J. Ratzinger). / **A vestit că în Biserica Romano-Catolică a viitorului nu va mai exista un astfel de centralism.**
- I s-a spus, din 1870, că papa este, din punct de vedere dogmatic, infailibil. / **A spus că infailibilitatea papală a dobândit o strălucire excesivă și că a îngăduit un stil absolutist de conducere a Bisericii care nu e identic cu ființa ei.**
- Deși a scris și a apărat primatul și infailibilitatea papală. / **A mărturisit, însă, că dacă i-ar fi citit Domnului Hristos hotărârile Conciliu Vatican I „s-ar fi mirat probabil” și „n-ar fi înțeles absolut nimic”.**
- A trăit într-o Biserică triumfalistă, în care creștinii erau majoritari. / **A vestit că Biserica viitorului va trăi în „situația de Diaspora”, ca „turmă mică” într-o lume tot mai secularizată.**
- A slujit într-o Biserică ce renunțase la slujirea diaconală. / **A avut o contribuție majoră la reînființarea diaconatului.**
- A învățat într-o școală teologică refractară față de știință. / **A conceput o hristologie transcendentă în cadrul oferit de viziunea evolutivă asupra vieții și a fost mereu în dialog cu știința.**

- A auzit vorbindu-se permanent despre dimensiunea papal-monarhică și ierarhică a Bisericii. / **A vorbit despre „democratizarea” Bisericii prin accentuarea libertății de exprimare și a elementului harismatic și dinamic.**
- I s-a spus că Biserica este sfântă și fără de prihană. / **A spus că, în dimensiunea ei umană, Biserica este a păcătoșilor și chiar păcătoasă.**
- A trăit într-o Biserică Romană care a acordat o importanță specială papei, Bisericii universale și ierarhiei. / **A susținut revalorizarea Bisericii locale, a episcopatului și a laicului.**
- A văzut cum Biserica sa trăia sub „robia statisticii” / **A avertizat că în viitor statistica se va întoarce împotriva creștinilor dacă va fi invocată, cu prostească suficiență, când și unde nu e cazul.**

Prin toate aceste învățături temerare, Karl Rahner a realizat „o minunată revoluție împotriva unei filozofii și a unei teologii ce deveniseră uscate și fade” (Karl Lehmann) și a devenit astfel „arhitectul noii teologii” (Jürgen Moltmann).

Deși în „ierarhia adevărurilor”, primatul și infailibilitatea papală ocupă, după Rahner, un loc secundar, unitatea văzută a Bisericii este dată totuși, în opinia lui, în papă, iar unirea tuturor episcopilor cu papa constituie nota specifică a adevăratei Biserici. Cum, însă, un adevăr secundar, ca cel referitor la primatul și infailibilitatea papală, poate să determine un adevăr esențial, ca cel referitor la unicitatea Bisericii lui Hristos, Rahner nu ne mai spune. Teologul german a criticat în repetate rânduri centralismul excesiv născut din exercitarea primatului și infailibilității papale, dar a arătat fidelitate, fie și inconsecventă, dogmelor papale.

Pentru că a separat aspectul mistic, harismatic al Biserici de aspectul instituțional, comunitar al ei, respectiv Biserica nevăzută de cea văzută, Rahner a putut afirma că „doctrina referitoare la Biserică nu este enunțul central al creștinismului”.

În problema sacerdoțiului feminin, teologul iezuit s-a lăsat influențat de gândirea modernă și de protestantismul liberal. Pentru el hirotonia femeii e o problemă similară introducerii limbii naționale în cult și nu e nevoie decât de timp pentru a fi acceptată.

Cu toate că a fost un spirit curajos, înnoitor și incomod până acolo încât Congregația pentru Doctrina Credinței i-a interzis în 1962 să mai publice, Rahner s-a dorit și a rămas până la sfârșitul vieții sale un credincios simplu și devotat al Bisericii Catolice.

În măsura în care și-a asumat real spiritul tradiției patristice, teologul german a dinamizat gândirea catolică a secolului XX și a contribuit la regăsirea rădăcinilor ortodoxe

ale Apusului și la o mai mare apropiere a Catolicismului de Ortodoxie. El relevă sugestiv – și prin pilda destinului personal – zbuciumarea în care trăiește Apusul.

Deși sinceră în dorința ei de căutare și de slujire a omului contemporan, teologia lui Rahner rătăcește uneori pe căi deschise de „înțelepciunea acestui veac”.

Ca și la alți teologi catolici importanți ai secolului XX, e sesizabilă și la Rahner, pe de o parte, dorința de a reveni la izvoarele Bisericii neîmpărțite, iar, pe de altă parte, strădania zadarnică de a armoniza învățătura și, în special, ecleziologia Sfinților Părinți din primul mileniu creștin cu ecleziologia apuseană autoritar-centralistă dezvoltată după secolul XI și dominantă până azi.

Cu toate că s-a numărat printre teologii ce au insistat asupra revalorizării Bisericii locale și asupra „schimbării structurii Bisericii” dinspre centralismul excesiv spre comuniune și dinspre juridic spre sacramental, Rahner s-a păstrat, în cele din urmă, în sfera ambiguității ecleziologice ce a culminat cu Conciliul II Vatican, ambiguitate ce constă, așa cum remarcau G. Wassilowsky și Diac. Ioan I. Ică jr., în suprapunerea, respectiv în coexistența a două tipuri *ireductibile* și *ireconciliabile* de ecleziologie: ecleziologia comuniunii și ecleziologia universalistă, altfel spus ecleziologia sacramental-euharistică (a Sfinților Apostoli și a Sfinților Părinți ai Bisericii nedespărțite) și ecleziologia juridic-centralistă (a „Sfântului Părinte” al Bisericii romane).

Karl Rahner a fost „teologul Conciliului II Vatican” și a rămas permanent apărătorul înnoirilor și deschiderilor aduse de el. Orice abatere de la drumul deschis de Conciliu și orice stagnare sau blocare a direcțiilor lui înnoitoare au fost prompt și aspru criticate de neobositul teolog. Faptul că nici o treime din hotărârile luate de Conciliul Vatican II nu au fost puse în aplicare a fost amărăciunea vieții sale. Cu atât mai mult cu cât, abia încheiat, Conciliul II Vatican era pentru teologul german doar un „nou început”.

Ca și alți teologi catolici de azi, Rahner a fost convins că descentralizarea Bisericii Catolice, în ciuda a ceea ce s-a realizat începând cu Vatican II, e o urgență a prezentului și o certitudine a viitorului.

Nelipsită de contradicții interne, de opinii mult prea personale și de critici, teologia lui Karl Rahner stă totuși mărturie că edificiul ecleziologic al teologiei catolice se clatină serios și că Biserica Romei se află, cu toată rezistența cercurilor ei conservatoare, la sfârșitul erei constantiniene (a Unului mistic, politic și ierarhic). Opera sa stă mărturie, în același timp, că între Vatican și marii teologi catolici ai secolului XX s-a creat o prăpastie tot mai mare și că „ceasul de neliniște” al Bisericii Romano-Catolice continuă.

Prin deschiderea spre gândirea patristică și spre kerigmatic, spre diversitatea limbajului teologic și spre simbolic, spre Biserica locală și spre sinodalitate, spre celelalte confesiuni și religii, și prin efortul de imaginare nu doar a Bisericii de azi, ci și a Bisericii de mâine, teologia lui Karl Rahner, ca „teologie de trecere” (Cardinalul K. Lehmann), e neîndoiește un important pas înainte spre o „nouă figură ecleziologică” a Bisericii Catolice, cea a Bisericii comuniune structurală.

BIBLIOGRAFIE

A. I. Listă selectivă a scrierilor lui Karl RAHNER*

a. Carti:

1. *Sämtliche Werke*, 32 vol., K. Lehmann, J. P. Metz, K. H. Neufeld, A. Raffelt, H.
2. Vorgrimler (ed.), Benzinger Verlag, Solothurn/Düsseldorf, Herder Verlag, Freiburg i. Br., 1995. Această ediție a Operei complete va apărea după următorul plan editorial: I. Grundlegung, 1922–1949 (vol. 1–8); II. Aufbau, 1949–1964 (vol. 9–17); III. Entfaltung, 1964–1976 (vol. 18–26); IV. Sammlung 1977–1984 (vol. 27–32). Au mai rămas de publicat volumele 1, 5 și 32.
3. *Schriften zur Theologie*, 16 vol., Benzinger Verlag, Einsiedeln/Zürich/Köln, 1954–1984; în franceză** a apărut progresiv, cuprinsul volumelor fiind altul decât cel din ediția germană: *Écrits théologique*, Desclée de Brower, Paris, 1959–1970; în engleză*** colecția a numărat XXII de vol., fiind publicată cu titlul *Theological Investigations*, New York, 1972–1991.
4. *Hörer des Wortes. Zur Grundlegung einer Religionsphilosophie*, Kösel-Pustet Verlag, München, 1941
5. *Sendung und Gnade*, Tyrolia, Innsbruck, 1959.
6. *Episkopat und Primat* (coautor Joseph RATZINGER) Herder, Freiburg, 1961 (QD 11).

* Pentru **bibliografia scrierilor** lui Karl Rahner, vezi: G. MUSCHALEK – F. MAYR, „Bibliographie Karl Rahner 1924–1964”, în *Gott in Welt*, A. Darlap, W. Kern, J. B. Metz, H. Vorgrimler (Hrsg.), Verlag Herder, Freiburg i. Br., 1964, pp. 900–941; „Bibliographie Karl Rahner 1924–1964”, R. Bleistein – E. Klinger (Hrsg.), Herder, Freiburg, 1969; *Bibliographie Karl Rahner 1969–1974*, R. Bleistein (Hrsg.), Verlag Herder, Freiburg, 1974; „Bibliographie Karl Rahner 1969–1974”, în *Christentum innerhalb und außerhalb der Kirche*, E. Klinger (Hrsg.), Verlag Herder, Freiburg i. Br., 1976; „Bibliographie 1974–1979”, P. Imhof SJ și H. Treziak (Hrsg.), în volumul comemorativ *Wagnis Theologie. Erfahrungen mit der Theologie Karl Rahner*, Herder, Freiburg i. Br., 1979, pp. 579–597; „Bibliographie 1979–1984”, în volumul comemorativ *Glaube im Prozeß. Christsein nach dem II. Vatikanum*, Elmar Klinger, Klaus Wittstadt (Hrsg.), Herder, Freiburg i. Br., 1984, pp. 854–871. În acest din urmă volum, A. RAFFELT a publicat și **bibliografia secundară**: „Karl Rahner Bibliographie der Sekundärliteratur 1948–1978”, pp. 598–622; „Karl Rahner Bibliographie der Sekundärliteratur 1979–1983”, pp. 872–885.

Ordonată cronologic și tematic, bibliografia scrierilor lui Rahner poate fi consultată și la următoarea adresă de internet: <http://www.ub.unifreiburg.de/referate/04/rahner/rahnerma.htm> (6 sept. 2014). La aceeași adresă poate fi consultată și vasta literatură secundară. N-am menționat mai jos decât bibliografia secundară consultată.

** O bibliografie a tuturor lucrărilor lui Rahner traduse în franceză ne oferă Bernard SESBOÛE, în *Karl Rahner. De la patience intellectuelle envers soi-même*, ed. a 2-a, Médiasèvres, Paris, 1990, pp. 59–89.

*** Pentru opera lui Rahner publicată în engleză, vezi Richard LENNAN, *The Ecclesiology of Karl Rahner*, Clarendon Press, Oxford, 1997, pp. 269–281.

b. Volume de convorbiri:

1. *Karl Rahner im Gespräch*, 2 Bände, Paul Imhof, Hubert Bialowons (Hrsg.), Kösel Verlag, München, 1982/1983.
2. *Karl Rahner – Bekenntnisse. Rückblick auf 80 Jahre*, Georg Sporschill SJ (Hrsg.), Herold Verlag, Wien/München, 1984.
3. *Karl Rahner – Erinnerungen im Gespräch mit Mainold Krauss*, Verlag Herder, Freiburg im Breisgau, 1984.
4. K. Rahner, *Le Courage du théologien*, Paris, Ed. du Cerf, 1985.

A. II. Scrieri despre personalitatea și opera lui Karl Rahner

a. Volume omagiale, comemorative și colective:

1. *Gott in Welt*, A. Darlap, W. Kern, J. B. Metz, H. Vorgrimler (Hrsg.), Verlag Herder, Freiburg i. Br., 1964.
2. *Christentum innerhalb und außerhalb der Kirche*, E. Klinger (Hrsg.), Verlag Herder, Freiburg i. Br., 1976.
3. *Wagnis Theologie. Erfahrungen mit der Theologie Karl Rahner*, Herber Vorgrimler (Hrsg.), Verlag Herder, Freiburg i. Br., 1979.
4. *Theology and discovery*, W. J. Kelly (ed.), Milwaukee, 1980.
5. *Bekenntnisse*, Georg Sporschill S.J. (Hrsg.), Herold Verlag, Wien/München, 1984.
6. *Karl Rahner – Bilder eines Lebens* (volum ilustrat), Paul Imhof, Hubert Bialowons (Hrsg.), Benzinger Verlag, Zürich/Köln, Verlag Herder, Freiburg/Basel /Wien, 1985.
7. *Gott neu buchstabieren. Zu Person un Theologie Karl Rahners*, Hans-Dieter Mutschler (Hrsg.), Echter Verlag, Würzburg, 1994.
8. *Karl Rahner in Erinnerung*, Albert Raffelt (Hrsg.), Patmos, Düsseldorf, 1994.
9. *A World of Grace: An Introduction to the Themes and Foundations of Karl Rahner's Theology*, Leo J. O'Donovan (ed.), Georgetown University Press, Washington D.C., 1995.
10. *Balthasar, Rahner. Deux pensées en contraste*, éd. H.-J. Gagey et V. Holzer, préf. Mgr A. Vingt-Trois, coll. Theologia, Paris, Bayard, 2005.
11. *The Cambridge Companion to Karl Rahner*, Declan Marmion and Mary E. Hinnes (eds.), Cambridge University Press, 2005.

12. *Der Denkweg Karl Rahners: Quellen, Entwicklungen, Perspektiven*, Matthias-Grünwald-Verlag, Mainz, 2003.
13. *Karl Rahner Theologian for the Twenty-first Century*, Pádraic Conway, Fáiinche Ryan (eds.), Peter Lang, Bern, 2010.

b. Cărți:

1. ACKLEY, John B., *The Church of the Word: A comparative study of word, church and office in the thought of Karl Rahner and Gerhard Ebeling*, Lang, New York, 1993.
2. BENTZ, Udo, *Jetzt ist noch Kirche. Grundlinien einer Theologie kirchlicher Existenz im Werk Karl Rahners*, Tyrolia, Verlagsanstalt, 2008.
3. BUZALIC, Alexandru, *Teologia trasncendentală. Prospectivă în gândirea lui Karl Rahner*, Editura Logos '94, Oradea 2003.
4. CONWAY, Eamonn, *The Anonymous Christian - a Relativised Christianity?: An Evaluation of Hans Urs Von Balthasar's Criticisms of Karl Rahner's Theory of the Anonymous Christian*, P. Lang, New York, 1993.
5. FARMER, Jerry T., *Ministry in community: Rahners vision of ministry*, Peeters, Louvain, 1993.
6. HEIJDEN, Bert van der, *Karl Rahner. Darstellung und Kritik seiner Grundpositionen*, Johannes Verlag, Einsiedeln, 1973.
7. HERBERG, Josef, *Kirchliche Heilsvermittlung. Ein Gespräch zwischen Karl Barth und Karl Rahner*, Peter Lang, Bern, 1978.
8. KITTEL, Joachim, *Kirche als Ereignis: Ein Beitrag zur Grundlegung des sakramentalen Kirchenbegriffs im ekklesiologischen Entwurf von Karl Rahner*, Verlag Herder, Freiburg im Breisgau, 2010.
9. KLEINSCHWÄRTZER-MEISTER, Birgitta, *Gnade im Zeichen: Katholische Perspektiven zur allgemeinen Sakramentenlehre in ökumenischer Verständigung auf der Grundlage der Theologie Karl Rahners*, Lit, Münster, 2001 (Studien zur systematischen Theologie und Ethik; 26).
10. LENNAN, Richard, *The ecclesiology of Karl Rahner*, Oxford University Press, 1995.

11. LOSINGER, Anton, *The anthropological turn: the human orientation of the theology of Karl Rahner*, Fordham University Press, New York, 2000.
12. MALINSKI, Mieczyslaw, *Das Leben der Kirche nach Karl Rahner*, Dissertatio ad Lauream in Facultate S. Theologiae apud Pontificiam Universitatem S. Thomae in Urbe, Roma, 1966.
13. MAURICE, Evelyne, *La christologie de Karl Rahner*, Desclée, Paris, 1995.
14. McENROY, M. Carmel, *The Church as Sacrament in the theology of Karl Rahner*, Master of Arts in Theology Institute of Christian Thought University of St. Michael's College, 1976.
15. MEYER, Maria, *Universales Heil, Kirche und Mission. Studien über die ekklesial-missionarischen Strukturen in der Theologie K. Rahners und im Epheserbrief*, Diss. theol. Münster/Westf., 1976.
16. MÖBS, Ulrich, *Das kirchliche Amt bei Karl Rahner: Eine Untersuchung der Amtsstufen und ihrer Ausgestaltung*, Schöningh, Paderborn; München; Wien; Zürich, 1992.
17. RYAN, Robin Christopher, *The quest for the unity of the Christian churches: A study of Karl Rahner's writings on Christian ecumenism*, The Catholic University of America, Washington DC, 1992.
18. HILBERATH, Jochen, *Karl Rahner: Gottgeheimnis Mensch*, Matthias-Grünwald-Verlag, Mainz, 1995.
19. JOWERS, Dennis W., *The Trinitarian Axiom of Karl Rahner. The Economic Trinity is the Immanent Trinity and Vice Versa*, The Edwin Mellen Press, Lewiston, New York, 2006.
20. MÖBS, Ulrich, *Das kirchliche Amt bei Karl Rahner: Eine Untersuchung der Amtsstufen und ihrer Ausgestaltung*, Ferdinand Schöningh, Paderborn, 1992.
21. MÜLLER, Ch., VORGRIMLER, H., *Karl Rahner*, Fleurus, Paris, 1965.
22. RAFFELT, Albert, VERWEYEN, Hansjürgen *Karl Rahner*, Verlag C. H. Beck, München, 1997.
23. RIVERIN, Louis, *Structure de l'acte de foi chez Hans Urs von Balthasar et Karl Rahner*, Memoire présenté à la Faculté des études supérieures de l'Université Laval dans le cadre du programme de maîtrise en théologie pour l'obtention du grade de Maître es arts, Québec, 2009.
24. ROBERTS, Louis, *Karl Rahner. Sa pensée, son oeuvre, sa méthode*, Mame, Maison, 1969.

25. RYAN, Robin Christopher, *The quest for the unity of the Christian churches: A study of Karl Rahner's writings on Christian ecumenism*, The Catholic University of America, Washington DC, 1992.
26. SCHMOLLY, Walter, *Eschatologische Hoffnung in Geschichte: Karl Rahners dogmatisches Grundverständnis der Kirche als theologische Begleitung von deren Selbstvollzug*, Tyrolia-Verlag, Innsbruck, 2001 (Innsbrucker theologische Studien, 57)
27. SCHWERDTFEGGER, Nikolaus, *Gnde und Welt: Zum Grundgefüge von Karl Rahners Theorie der «anonymen Christen»*, Herder, Freiburg i.Br., 1982.
28. SENN, Felix, *Orthopraktische Ekklesiologie? Karl Rahners Offenbarungsverständnis und seine ekklesiologische Konsequenzen im Kontext der neueren katholischen Theologiegeschichte*, (Ökumenische Beihefte zur Freiburger Zeitschrift für Philosophie und Theologie; 19), Universitätsverlag Freiburg Schweiz, 1989.
29. SESBOÛÉ, Bernard, *Karl Rahner*, Éd. du Cerf, Paris, 2001.
30. SIMUȚ, Ciprian, *Unitatea bisericii în teologia lui Karl Rahner și Heinrich Fries*, Editura Universității Emanuel, 2009.
31. TOURENNE, Yves, *La théologie du dernier Rahner. «Aborder au sans-rivage», Approches de l'articulation entre philosophie et théologie chez «le dernier Rahner»*, Cerf, Paris, 1995.
32. VORGRIMLER, Herbert, *Karl Rahner. Leben – Denken – Werke*, Kösel Verlag, München, 1963.
33. IDEM, *Karl Rahner verstehen. Eine Einführung in sein Leben und Denken*, Verlag Herder, Freiburg/Basel/Wien, 1985.
34. IDEM, *Karl Rahner. Gotteserfahrung in Leben und Denken*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 2004.
35. WASSILOVSKY, Günther, *Universales Heilssakrament Kirche: Karl Rahners Beitrag zur Ekklesiologie des II. Vatikanums*, Tyrolia-Verlag, Innsbruck, 2001 (Innsbrucker theologische Studien, 59).
36. WOOLEVER, James J., *A critical evaluation of the suitability of Karl Rahner's sacramental ecclesiology for a world church*, Mellen Research University Press, San Francisco, 1992.

B. I. Listă selectivă a scrierilor Părintelui Dumitru STĂNILOAE*

a. Cărți

1. *Catolicismul de după război*, Ed. Arhidiecezană, Sibiu, 1933.
2. *Viața și învățătura Sfântului Grigore Palama*, cu trei tratate traduse, Sibiu, 1938 (ed. a II-a, Ed. Scripta, București, 1993).
3. *Ortodoxie și românism*, Ed. Arhidiecezană, Sibiu, 1939 (ed. a II-a, realizată de Asociația Românilor din Bucovina de Nord, fără editură, fără localitate, 1992; ed. a III-a, Ed. Albatros, București, 1999).
4. *Poziția Domnului Lucian Blaga față de Creștinism și Ortodoxie*, Ed. Arhidiecezană, Sibiu, 1942 (ed. a II-a, Ed. Paideia, București, 1993; ed. a III-a, 1997).
5. *Iisus Hristos sau restaurarea omului*, Ed. Arhidiecezană, Sibiu, 1943 (ed. a II-a, Ed. Omniscop, Craiova, 1993).
6. *Teologia Dogmatică și Simbolică*, 2 vol. (coautori Prof. N. Chițescu, Pr. Prof. Isidor Todoran, Pr. Prof. I. Petreună), București, 1958 (ed. a II-a, Ed. Renașterea, Cluj, 2004, 2005).
7. *Uniatismul în Transilvania, încercare de dezmembrare a poporului român*, EIBMBOR, București 1973.
8. *Teologia dogmatică ortodoxă*, 3 vol., EIBMBOR, București, 1978 (ed. a II-a, 1996 /vol. I; 1997/vol. II, III; ediția a III-a, 2003); trad. germ., *Orthodoxe Dogmatik* 3 vol, mit einem Gleitwort von Jürgen Moltmann, aus dem Rumänischen übersetzt von Hermann Pitters, Benzinger Verlag, Gütersloher Verlagshaus, Gerd Mohn, Zürich/Einsiedeln/Köln, 1984, 1990, 1995; trad. engl., *The Experience of God*, 2 vol., translated by Ioan Ioniță and Robert Barringer, Foreword (XII p.) by Bishop Kallistos of Diokleia, Holy Cross OrthodoPress, Brookline, Massachusetts, 1993 (ediția a II-a, 1998; ediția a III-a, 2000), 2000.
9. *Dieu et Amour*, Ed. Labor et Fides, Geneva, 1980.
10. *Prière de Jesus et experience de Saint Ésprit*, „Prefață” de Olivier Clement, Paris,

* Pentru bibliografia completă, a se vedea: Virginia POPA, *Părintele Dumitru Stăniloae. Bio-bibliografie*, Ed. Trinitas, Iași, 2004; Gheorghe F. ANGHELESCU, *Bibliografia Părintelui Academician Prof. Dr. Dumitru Stăniloae*, Ed. IBMBOR, București, 1993; Gheorghe F. ANGHELESCU, Ioan I. ICA jr., „Părintele Prof. Acad. Dumitru Stăniloae – Bibliografie sistematică”, în *PC*, pp. 16–67.

- 1981; trad. rom.: *Rugăciunea lui Iisus și experiența Duhului Sfânt*, „Cuvânt înainte” de Arhim. Gheorghios Grigoriatul, „Prefață” de Olivier Clément, trad. de Marilena Rusu, Ed. Deisis, Sibiu, 1995 (ediția a II-a, trad. de Maria-Cornelia Ică jr, Ed. Deisis, Sibiu, 2003).
11. *Ose comprendre que Je t'aime*, Éd. du Cerf, Paris, 1983; trad. rom.: *Mică Dogmatică vorbită. Dialoguri la Cernica* (convorbiri cu Marc Antoine Costa de Beauregard), traducere de Maria-Cornelia Oros, Ed. Deisis, Sibiu, 1995 (ediția a II-a, 2000).
 12. *Teologia morală ortodoxă* (vol. III), *Spiritualitatea ortodoxă*, EIBMBOR, București, 1981 (ed. a II-a, EIBMBOR, București, 1992; ed. a III-a, Ed. Casa cărții de știință, Cluj, 1993; ed. a IV-a, Deisis, Sibiu, 1993; ed. a V-a, EIBMBOR, București, 2002).
 13. *Spiritualitate și comuniune în Liturgia ortodoxă*, Ed. Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1986 (ed. a II-a, EIBMBOR, București, 2004).
 14. *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu*, Ed. Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1987 (ediția a II-a, 2 vol., Ed. Cristal, București, 1995).
 15. *Studii de teologie dogmatică ortodoxă. Hristologia Sf. Maxim Mărturisorul. Omul și Dumnezeu. Sf. Simeon Noul Teolog, Imnele iubirii dumnezeiești* (traducere), Ed. Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1991.
 16. *Chipul evanghelic al lui Iisus Hristos*, Ed. Mitropoliei Ardealului, Sibiu, 1992.
 17. *Reflexii despre spiritualitatea poporului român*, Ed. Scrisul românesc, Craiova, 1992 (ed. a II-a, Ed. Elion, București, 2001).
 18. *Șapte dimineți cu Părintele Stăniloae* (convorbiri cu Sorin Dumitrescu), Ed. Anastasia, București, 1992 (ed. a II-a, 2002).
 19. *Chipul evanghelic al lui Iisus Hristos*, Ed. Mitropoliei Ardealului, Sibiu, 1992.
 20. *Iisus Hristos, lumina lumii și îndumnezeitorul omului*, Ed. Anastasia, București, 1993.
 21. *Sfânta Treime sau La început a fost iubirea*, Ed. EIBMBOR, București, 1993.

B. II. Scrieri despre personalitatea și opera Părintelui Dumitru Stăniloae

a. Volume omagiale și comemorative

1. *Persoană și comuniune. Prinos de cinstire Părintelui Profesor Academician Dumitru Stăniloae la împlinirea vârstei de 90 de ani*, Diac. Asist. Ioan I. Ică jr., Pr. prof. M. Păcurariu (ed.), Editura și tiparul Arhiepiscopiei ortodoxe Sibiu, Sibiu, 1993.
2. *Preot Acad. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae. O teologie pentru lumea contemporană*, în *Ort.*, 3–4/1993.
3. *Omagiul memoriei Părintelui Dumitru Stăniloae*, Ioanichie Bălan (ed.), Ed. Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași, 1994.
4. *Dumitru Stăniloae sau paradoxul teologiei (= DSPO)*, Baconsky, Teodor, Tătaru-Cazaban, Bogdan (coord.), Ed. Anastasia, București, 2003.
5. *Părintele Dumitru Stăniloae în conștiința contemporanilor*, Ed. Trinitas, Iași, 2003
6. *Centenarul Dumitru Stăniloae*, în *Ort.*, 3–4/2003.

b. Cărți

1. BARTOȘ, Emil, *Îndumnezeirea omului în teologia părintelui Dumitru Stăniloae*, Ed. Emanuel, Oradea, 1997; ediția a II-a, 1999.
2. BIELAWSKI, Maciej, *Părintele Dumitru Stăniloae – O viziune filocalică despre lume*, trad. de Ioan Ică jr., Ed. Deisis, Sibiu, 1998.
3. BOLOȘ, Pr. Lucian Traian *Die Ecclesiologien von Dumitru Stăniloae und Wolfhart Pannenberg. Ein ökumenisch-theologischer Vergleich*, Universität Regensburg, Institut für Evangelische Theologie, mit Prof. Dr. Hans Schwarz, publicată cu același titlu la Ed. Universității din Oradea, Oradea, 2010.
4. BORDEIANU, Pr. Radu, *The Trinitarian Ecclesiology of Dumitru Staniloae and Its Significance for Contemporary Orthodox-Catholic Dialogue*, with Prof. Dr. Michael A. Fahey, Emmett Doerr Chair in Theology, Marquette University, Department of Theology, Milwaukee, WI, 2006, publicată la T&T Clark International, New York, 2011.
5. BRIA, Ion, *Spațiul nemuririi sau eternizarea umanului în Dumnezeu în viziunea teologică și spirituală a Părintelui Dumitru Stăniloae*, Ed. Trinitas, Iași, 1994.
6. BUCHIU, Ștefan, *Cunoașterea apofatică în gândirea Părintelui Stăniloae*, Ed.

- Lidia, București, 2002.
7. CALINIC (Berger), *Ieromonah, Teognosia – sinteza dogmatică și duhovnicească a părintelui Dumitru Stăniloae*, trad. de Ierom. Nectarie (Dărăban), Ed. Deisis, Sibiu, 2014.
 8. CRISTESCU, Vasile, *Antropologia și fundamentarea ei hristologică la Wolfhart Pannenberg și Dumitru Stăniloae*, Ed. Trinitas, Iași, 2006.
 9. FRUNZĂ, Sandu, *O antropologie mistică. Introducere în gândirea Părintelui Stăniloae*, Ed. Omniscop, Craiova, 1996.
 10. HENKEL, Jürgen, *Îndumnezeire și etică a iubirii în „Spiritualitatea ortodoxă”. „Ascetica și Mistica” părintelui Dumitru Stăniloae*, trad. Diac. Ioan I. Ică jr., Ed. Deisis, Sibiu, 2003
 11. LUPU, Pr. Lect. Dr. Ștefan, *Sinodalitatea: expresie a unității și a catolicității Bisericii, în gândirea pr. Dumitru Staniloae (1903-1993)*, Ed. Sapienția, Iași, 2009.
 12. Dănuț MĂNĂSTIREANU, *A Perichoretic Model of the Church. The Trinitarian Ecclesiology of Dumitru Staniloae*, Brunel University, London School of Theology, iulie 2004, publicată la Lambert Academic Publishing, Saarbrücken, 2012.
 13. MOȘOIU, Nicolae, *Taina prezenței lui Dumnezeu în viața umana. Viziunea creatoare a Părintelui Profesor Dumitru Stăniloae*, Ed. Paralela 45, Brașov, 2000.
 14. POPA, Virginia, *Părintele Dumitru Stăniloae. Bio-bibliografie*, Ed. Trinitas, Iași, 2004.
 15. ROGOBETE, Silviu Eugen, *O ontologie a iubirii. Subiect și Realitate Personală supremă în gândirea părintelui Dumitru Stăniloae*, trad. Anca Dumitrașcu și Adrian Guiu, Ed. Polirom, Iași, 2001.
 16. ROBERSON, Ronald, *Contemporary Romanian Orthodox Ecclesiology. The Contribution of Dumitru Stăniloae and Younger Colleagues*, Pontificium Institutum Orientale, Rome, 1988.
 17. STĂNILOAE, Lidia Ionescu, *„Lumina faptei din lumina cuvântului”. Împreună cu tatăl meu, Dumitru Stăniloae*, Ed. Humanitas, București, 2000.
 18. TEȘU, Ioan C, *Lumea, rugăciunea și asceza în teologia Părintelui Stăniloae*, Ed. Trinitas, Iași, 2003.
 19. TOMA, Ștefan Lucian, *Tradiție și actualitate la Pr. Dumitru Stăniloae*, Ed. Agnos, Sibiu, 2008.

KARL RAHNER (1904-1984)

„Dorința mea cea mai fierbinte este să trăiesc și să mor catolic fidel. Voi rămâne totdeauna în sânul Bisericii mele, care este familia mea. Sunt de acord că provoc, dar gândesc că e misiunea mea de teolog să fiu preocupat de respectarea omului în integralitatea lui”.

(Karl RAHNER)

*

*

*

„Rahner este cel mai mare potențial teologic al timpului nostru și este evident că mă întrece cu mult în puterea speculativă.”

(Hans Urs von BALTHASAR)

„El a realizat o minunată revoluție împotriva unei filozofii și a unei teologii ce deveniseră uscate și fade.”

(Cardinalul Karl LEHMANN)

„În clasa teologilor el era un elev mai degrabă turbulent și nu era din lemnul din care se fac, în cele din urmă, cardinalii.”

(Bernard SESBOÛÉ)

*

*

*

„Firește, am fost foarte mișcat de nenumăratele elogii pe care mi le-au adus în ziare și reviste colegi și jurnaliști prieteni; la astfel de lecturi nu poți decât să roșești și să gândești: eu nu sunt așa, dar m-aș bucura să fiu astfel”

(Karl RAHNER)

KARL RAHNER (1904-1984)